

Handläggare:
Karin Söderling
Telefon: 08 508 30121

Till
Kyrkogårdsnämnden

Kyrkogårdsnämnden

Underlag för budget 2018 med inriktning 2019 och 2020

Förslag till beslut

1. Kyrkogårdsnämnden godkänner förslaget till underlag till budget för 2018 med inriktning för 2019 och 2020 och överlämnar det till kommunstyrelsen
2. Paragrafen begärs omedelbart justerad.

Mats Larsson
Förvaltningschef

Sammanfattning

I detta ärende redovisas nämndens underlag till budget för 2018 med inriktning för 2019 och 2020. Det finns fortsatt stora behov av underhållsåtgärder under planperioden. Dessutom behövs anpassningar för att förbättra arbetsmiljön genom om- och tillbyggnader av personallokaler. Reinvesteringar och investeringar är nödvändiga för att klara driften och för att genomföra energieffektiviseringar och upprustning av anläggningar. Investeringar i nyanläggningar måste göras för att möta nya krav på en mångfald av begravningstraditioner samt för att öka tillgängligheten för besökare. Upprustningar av flera minneslundar är en angelägen satsning. Eftersom huvuddelen av de underhållsåtgärder som planeras i egentlig mening ska bokföras som investeringar enligt stadens anvisningar, är det nödvändigt med en omDispositionering av driftbudgeten och investeringsbudgeten.

Kyrkogårdsnämnden

Box 9

08 508 30121
08 508 30100
karin.soderling@stockholm.se
stockholm.se

Nämnden återkommer i särskilda ärenden kring de stora investeringsprojekten Järva begravningsplats och renoveringen av Skogskrematoriet inklusive tre kapell på Skogskyrkogården. Andra prioriterade investeringsprojekt är

en ceremonilokal på Strandkyrkogården samt reinvestering och investering av fjärrvärme och åretruntvattenledningar på Skogskyrkogården. Investeringar i arbetslokaler på Skogskyrkogården och Norra begravningsplatsen är också angelägna projekt. Nämnden avser också att under 2018 ge bidrag till Högalids församling för renovering av Högalidskyrkans kolumbarium med 2,8 mnkr samt 8,3 mnkr till Gustav Vasa församling för renovering och tillgänglighetsanpassning av kolumbariet vid Gustav Vasa kyrka.

Bakgrund

Enligt kommunallagen ska kommunens budget innehålla en plan för en period av tre år. Kyrkogårdsnämnden ska därför årligen till kommunstyrelsen lämna in ett underlag för denna period. Av nämndens underlag ska framgå vilka frågor som påverkar verksamhetens utveckling och ekonomi under perioden. Utgångspunkt ska vara analyser av förändringar i omvärlden samt analyser av den egna verksamheten med utgångspunkt från bl.a. årsredovisningen. Större avvikelser eller förändringar jämfört med gällande plan för åren 2017–2019 ska analyseras och kommenteras. Slutsatserna i underlagen ska användas som underlag i det kommande budgetarbetet.

Ärendets beredning

Ärendet har beretts inom förvaltningsledningen och har behandlats i förvaltningsgrupp 2017-03-29.

1 Kommunfullmäktiges inriktningsmål

Nämnden anger nedan strategiska satsningar i punktform för hur nämnden vill bidra till kommunfullmäktiges inriktningsmål under treårsperioden.

1.1 Ett Stockholm som håller samman

- Begravningsverksamheten präglas av tillförlitlighet och hög säkerhet. Stadens begravningsplatser upplevs som trygga och säkra
- Stadens begravningsplatser är vackra och rofyllda kulturmiljöer med höga naturvärden
- Begravningsverksamheten präglas av god service och lyhördhet för den enskildes behov
- Stockholmare ska erbjudas en mångfald av gravskick
- Kulturarvet på stadens begravningsplatser ska bevaras, vårdas och synliggöras
- Världsarvet Skogskyrkogårdens värden ska förvaltas och förmedlas

1.2 Ett klimatsmart Stockholm

- Verksamheternas negativa miljöpåverkan ska minska
- Stockholms stad leder utvecklingen avseende miljökrav för krematorierna

1.3 Ett ekonomiskt hållbart Stockholm

- Nämnden ska ha ett gott samarbete med företagare
- Nämnden ska bidra till ökad sysselsättning genom att erbjuda praktik till personer som står långt från arbetsmarknaden
- Nämndens verksamhet ska präglas av god budgethållning

1.4 Ett demokratiskt hållbart Stockholm

- Jämställdhetsperspektivet är integrerat i nämndens verksamhet
- Kyrkogårdsnämnden ska vara en attraktiv arbetsgivare
- Medarbetare och chefer ska ha rätt kompetens, ett etiskt förhållningssätt samt ge ett värdigt bemötande av kunder och besökare
- Verksamheten utgår från mänskliga rättigheter och är fri från diskriminering
- Barnperspektivet ska vara närvarande vid planering och utformning av begravningsplatserna
- Stadens begravningsplatser och begravningsverksamhet ska ha god tillgänglighet
- Samråd med intressegrupper och en effektiv synpunktshantering är vägledande för utvecklingsarbetet
- Kvalitets- och miljökrav ställs vid upphandlingar

2 Nämndens verksamhetsområde

Nedan följer en presentation och kommentarer till nämndens verksamhet och utveckling under planperioden.

Verksamhetens omfattning

Kyrkogårdsnämnden är huvudman för begravningsverksamheten i Stockholm. Nämnden äger och förvaltar stadens begravningsplatser, upplåter gravplatser, ställer ceremonilokaler till allmänhetens förfogande samt svarar för stadens krematorier.

Verksamheten kan sägas bestå av tre huvudområden: begravningsverksamhet, ansvar för att skydda och bevara kulturhistoriska värden samt serviceverksamhet, d.v.s. skötsel och plantering på enskilda gravar mot ersättning från gravrättsinnehavare. Dessutom ansvarar nämnden för förvaltning av världsarvet Skogskyrkogården i enlighet med UNESCO:s Konvention om Skydd för Världens Kultur- och Naturarv.

Kyrkogårdsnämnden ger dessutom ekonomisk ersättning till den som innehar enskild begravningsplats samt till den som förvaltar allmän begravningsplats utan att vara huvudman. Med det senare avses församlingar inom Svenska kyrkan, i huvudsak i innerstaden

Verksamheten finansieras av en begravningsavgift som baseras på den kommunalt beskattningsbara inkomsten. Begravningsavgiften uppgår 2017 till 7,5 öre per skattekrona. Begravningsavgiften för de kyrkliga huvudmännen i riket uppgår 2017 jämförelsevis till 24,6 öre per skattekrona.

Nämnden svarar för underhåll av 11 begravningsplatser med 13 ceremonilokaler. Totalt finns inom nämndens ansvar ett 40-tal byggnader, inklusive två krematorier.

I budget för 2017 har kommunfullmäktige som mål för verksamhetsområdet bland annat angivit en stor satsning på underhåll av begravningsplatser och kulturhistoriska byggnader:

Nämnden ska erbjuda de besökande rofyllda, vackra och miljömässigt hållbara begravningsplatser. Nämnden ska ge möjlighet och utrymme för olika begravningsstraditioner på stadens begravningsplatser och vid nämndens ceremonilokaler. Nämnden ska verka för att den konfessionslösa inriktningen ska upprätthållas så att alla oavsett livsåskådning kan få de begravningsceremonier de önskar.

Många begravningsplatser är en del av kulturarvet men fyller också en funktion som park- och naturmiljö. Dessa värden ska bevaras och utvecklas. Verksamheten ska miljöanpassas och den biologiska mångfalden öka. Energieffektiviseringar av byggnader och belysning på begravningsplatsen ska minska energiförbrukningen, samtidigt som de stämningsfullt ljussatta inom- och utomhusmiljöerna behålls. Trädens artrikedom ska säkras och stärkas och trädbestånden förnygras. Stockholm ska vara ledande i utvecklingsarbetet för miljöhänsyn vid drift av krematorier.

(..) Nämnden ska tillgänglighetsanpassa stadens begravningsplatser för att tillmötesgå alla besökande.

Kyrkogårdsnämnden ska dessutom

- *Etablera rutiner för jämställdhetsanalyser i enlighet med programmet för ett jämställt Stockholm.*
- *Nämnden ska ta fram kompetensförsörjningsplaner på 3-5 års sikt med aktiviteter för innevarande år.*
- *Nämnden ska etablera rutiner för arbetet med barnkonsekvensanalyser och barnchecklistor i enlighet med strategin för barn rättigheter och inflytande i Stockholms stad.*
- *Nämnden ska etablera rutiner för arbetet med barns delaktighet och inflytande i enlighet med strategin för barns rättigheter och inflytande i Stockholms stad.*

Demografiska förutsättningar

Stockholm står inför en kraftig befolkningsutveckling men antal avlidna beräknas ligga på ungefär samma planeringsnivå som tidigare. Detta beror på att antalet "äldre äldre" i åldersgrupperna födda på 1920- och 1930-talet är relativt få. Åldersfördelningen är dock ojämn över staden och i de nordvästra förorterna ökar antalet "äldre äldre" något. Planeringsnivån beräknas till ca 6500 avlidna per år under planperioden och fram till 2021 för att därefter åter stiga. Under 2016 tog gravar med muslimsk inriktning slut på Råcksta begravningsplats. Gravplatser i muslimska gravkvarter kan därmed endast erbjudas på Strandkyrkogården i sydöstra Stockholm. En utbyggnad av nya kistgravkvarter på Råcksta begravningsplats samt den nya begravningsplatsen på Järvafältet planeras för att på lång sikt tillgodose behovet av gravplatser i nordvästra Stockholm.

Ekonomiska förutsättningar

Clearingsystemet som reglerar kostnader vid gravsättning mellan huvudmännen för begravningsverksamheten avskaffades 2017. Kammarkollegiet har dock fastställt en avgift, som huvudmannen för begravningsverksamheten där den avlidne var folkbokförd, betalar till den som innehar enskild begravningsplats eller den som innehar allmän begravningsplats utan att vara huvudman. Det nya ersättningssystemet ökade nämndens kostnader med ca 8 mnkr från 2017. Två kolumbarier kommer att renoveras och tillgänglighetsanpassas och nämnden avser därför att under 2018 medge Högalids församling ett bidrag med 2,8 mnkr och Gustav Vasa församling ett bidrag med 8,3 mnkr under förutsättning att finansiering medges i budgeten.

Den s k begravningsfonden dit intäkter genom begravningsavgiften (7,5 öre) förs administreras inte av kyrkogårdsnämnden utan av kommunstyrelsen.

Kyrkogårdsförvaltningen noterar dock att överskottet i fonden under senare år växt snabbt och i januari 2017 uppgick till fonden till ca 80 mnkr.

Nämnden deltar i det s.k. nyckeltalsprojektet som startades av Sveriges Lantbruksuniversitet för att jämföra kostnader och kvalitet på olika begravningsplatser i riket. Oavsett nyckeltal, kostnad per invånare eller kostnad per kvadratmeter yta så är nämndens verksamhet i jämförelse med Svenska kyrkans huvudmän synnerligen kostnadseffektiv. När det gäller kvalitetsbegreppet så har nämnden fokuserat på begreppet "rätt kvalitet". Det innebär att många huvudmän inom Svenska kyrkan har högre skötselnivåer på sina kyrkogårdar, modernare maskinparker, högre kostnader för administrativ överbyggnad etc. Flera av nämndens anläggningar är slitna och i behov av stora underhållsåtgärder. Prioriteringar inom

underhållsbudgeten görs för att komma till rätta med underhållsskulden.

Ett problem som revisorerna påpekat är att många underhållsprojekt, som finansierats via driftbudgeten, är att betrakta som investeringar. Revisorerna skriver i revisionsrapporten för 2016: *Kommunstyrelsen har i budget 2016 budgeterat ökade kostnader för utökat underhåll på driftbudgeten. Kommunstyrelsens rutiner för bokföring av investeringsutgifter har därmed inte gett förutsättningar för nämnden att ha en korrekt bokföring enligt den kommunala redovisningslagen.*

Detta gäller exempelvis murarbeten, beläggningsarbeten, möbleringsprogram, renoveringar av dammanläggningar och servicestationer mm. En bedömning är att huvuddelen av underhållsprojekten i egentlig mening ska bokföras som investeringar enligt stadens anvisningar. Detta innebär att det skulle behövas en omdisponering mellan drift- och investeringsbudgetarna.

Nedan följer en presentation och kommentarer till nämndens verksamhet och utveckling under planperioden.

3 Sammanfattande ekonomisk analys

Bedömningen är att de preliminära budgetramarna för år 2018-2020 gör det möjligt att fortsätta prioritera underhåll av nämndens anläggningar.

Dialog har sedan i slutet av år 2015 förts med Gustav Vasa och Högalids församlingar som bägge har kolumbarier. Dessa behöver underhållas och tillgänglighetsanpassas. Nämnden har den 24 februari 2017 också erhållit ansökan om ekonomiskt stöd från respektive församling. Gustav Vasa hemställer om ett bidrag på 8,3 mnkr medan Högalid hemställer om ett bidrag på 2,8 mnkr att utbetalas 2018. I bägge fallen konstaterar förvaltningen att kyrkogårdsnämndens andel av kostnaderna för renoveringen blir förhållandevis låg även om det handlar om stora belopp. Den totala kostnaden för att renovera Gustav Vasa kolumbarium uppgår enligt församlingen till 48,3 mnkr. För Högalids församling är den totala kostnaden 8,3 mnkr. Underhållsprojekten kommer i övrigt finansieras av respektive församling och genom statligt stöd (kyrkoantikvarisk ersättning).

Ett nytt ersättningsystem trädde i kraft 2017 om stöd till enskilda begravningshuvudmän och församlingar som förvaltar begravningsplatser/kyrkogårdar utan att vara huvudman. Genom förändringen ska det nya högre ersättningsbeloppet från 2017 i princip täcka framtida underhåll av anläggningarna. Dialogen med Gustav Vasa och Högalids församlingar påbörjades dock betydligt tidigare varför det finns anledning att undantagsvis ersätta församlingarna enligt deras respektive ansökan. Under förutsättning att budgetmedel avsätts för kommande år görs därför bedömningen att Gustav Vasa församling under 2018 medges ett bidrag på 8,3 mnkr och Högalids församling ett bidrag med 2,8 mnkr. Dessa engångskostnader om 11,1 mnkr saknas i nämndens budgetramar för driftbudget 2018.

Flera anläggningar är slitna och är i behov av genomgripande underhållsåtgärder. En upprustning av minneslundar är en angelägen satsning. Dessutom behövs anpassningar för att förbättra arbetsmiljön och möta nya krav på en mångfald av begravningsstraditioner samt för att öka tillgängligheten för besökare.

Vid Skogskyrkogården som snart firar 100 års-jubileum genomförs mer än hälften av Stockholms alla ceremonier och gravsättningar. Detta är en anläggning med omfattande behov av underhållsåtgärder och som dessutom är ett Unescovärldsarv. Renoveringen av Skogskrematoriet inklusive de tre kapellen kommer att innebära ett stort åtagande. En preliminär bedömning är att kostnaden för genomförande uppgår till ca 200 mnkr. Nämnden återkommer i särskilt ärende kring de behov som blir aktuella för detta projekt när pågående konsekvensutredning är genomförd.

Nämnden har att förhålla sig till en investeringsbudget på 10 mnkr per år under planperioden. Därutöver finns särskilt avsatta investeringsmedel för den planerade begravningsplatsen på Järva samt en ny begravningsanläggning vid Skogskyrkogården samt nya gravkvarter på Råcksta begravningsplats. Stadens revisorer har anmärkt på att flertalet projekt som redovisas som underhåll ska redovisas som investeringar. För ett antal projekt över från drift till investeringsbudgeten medför detta en obalans i budgeten. Driftbudgeten får anses god för att inkludera underhållsprojekt medan investeringsbudgeten på 10 mnkr är för liten att klara behoven.

Förvaltningen kommer omgående kontakta stadsledningskontoret i frågan om man redan under 2017 kan ”växla” medel genom att minska driftbudgeten och utöka investeringsbudgeten.

I detta ärende redovisas nya investeringsbehov under planperioden i syfte att arbetsmiljöanpassa verksamheten på Skogskyrkogården och på Norra begravningsplatsen. En ny ceremonilokal vid Strandkyrkogården utreds som också kan medföra behov av nyinvesteringar 2018-2019..

Förvaltningen gör följande prioriteringsordning av dessa projekt som idag inte har någon finansiering:

1. Järva begravningsplats. Nämnden har finansiering av projektet till och med 2018. Eftersom investeringen för projektet överstiger 50 mnkr avser nämnden att i särskilt ärende återkomma till fullmäktige om finansieringen. Det är ännu osäkert när detta ärende kan beredas och beslutas eftersom detaljplanen ännu inte vunnit laga kraft. Medel för fortsatt projektering måste därför avsättas även efter 2018.
2. År 2018 tillbyggnad av vagnslider för maskinpark och ny miljöstation samt ombyggnad av bränslehanteringen vid kvarter 21 Skogskyrkogården, sista etappen i pågående underhållsprojekt, 11 mnkr
3. Ceremonilokal Strandkyrkogården, 5 mnkr 2018, 25 mnkr 2019-2020.
4. Ombyggnad av arbetslokaler vid kv 15C, Norra begravningsplatsen. Etapp 2-3. 2019-2020. 12 mnkr.
5. Nytt ledningsnät för åretruntvatten vid Skogskyrkogården. Projekt som kan samordnas med framdragning av fjärrvärme, 30 mnkr. 2019-2020.
6. Nytt staket vid Norra begravningsplatsen 4 mnkr 2018-2019.
7. Ny askgravlund och askgravplatser vid Skogskyrkogården kv 25. 10 mnkr. 2019.

3.1 Drift

Väsentliga förändringar under planeringsperioden jämfört med nämndens budget

Driftbudget	Budget 2017	Budget 2018	Budget 2019	Budget 2020
Kostnader	Mkr	Mkr	Mkr	Mkr
Förvaltningschef, nämnd och stab	6,9	6,9	6,9	6,9
Begravnings- och serviceavdelningen	99,8	99,8	99,8	99,8
Tekniska avdelningen	48,2	48,2	48,2	48,2
Administrativa avdelningen	27,3	27,3	27,3	27,3
Kapitaltjänstkostnader	24,0	24,0	24,0	24,0
Summa kostnader	206,2	206,2	206,2	206,2
Intäkter				
Avgifter	14,5	14,5	14,5	14,5
Fonduttag	8,5	8,5	8,5	8,5
Övrigt	5,5	5,5	5,5	5,5
Summa intäkter	28,5	28,5	28,5	28,5
Netto	177,7*	177,7	177,7	177,7

I samband med beslut om verksamhetsprogram 2016 fastställde KF planeringsnivåer för år 2017, 2018 och 2019 enligt ovan.

*I samband med avstämningsärendet av verksamhetsplan 2017 ändrade KF budgeten för 2017 till 177,3 mnkr då nämnden får lägre kostnader när internräntan sänkts.

I övrigt förutsätter KF:s planeringsnivåer att nämndens budgetvolym netto i princip hålls oförändrad under planperioden.

Andelen gravplatser med skötseluppdrag på begravningsplatserna ska i princip inte påverka nämndens nettobudget. Verksamheten ska vara självfinansierad. Förvaltningschefen har delegation att besluta om taxor och avgifter.

Begravningsavgiften finansierar besöks- och turismverksamhet vid världsarvet.

Besöks- och turismverksamheten vid Världsarvet Skogskyrkogården finansieras i dagsläget inom ramen för begravningsavgiften. Nämnden har tidigare hemställt hos kommunstyrelsen om att detta borde finansieras genom kommunalskatten, dock utan framgång. Cirka 1,5 mnkr används för ändamålet och då avser 1,0 mnkr själva besöksverksamheten. Från och med 2017 har ett nytt avtal tecknats med Kulturnämnden och Stockholms Stadsmuseum om ansvaret för besöksverksamheten, inklusive Visitors Center. Samarbetet syftar till att samordna resurser och att nå ut till fler besöksgrupper, exempelvis barn och unga.

Underhållsbudget inom budgetram 2018-2020

Samtliga planerade underhållsåtgärder ryms inom den preliminära driftbudgetramen för planperioden. Huvuddelen av redovisade underhållsprojekt nedan ska dock redovisas som investeringar varför en översyn av investerings- och driftbudgeten behöver göras.

Fortsatt säkerhetskontroll av gravstenar ca 1,5 mnkr/år under planperioden

Begravningshuvudmannen har ett tillsynsansvar och ska uppmärksamma gravrättsinnehavaren om det misstänks föreligga säkerhetsrisker. Personal avdelas för att dokumentera tillsynen med hjälp av provtryckningar m.m.

Upprustning av minneslundar, 1,5 mnkr/år under planperioden

Flera av minneslundarna vid de mindre kyrkogårdarna behöver rustas upp och tillgänglighetsanpassas med ny markbeläggning, nya sittgrupper och smyckningsplatser. Brännkyrka kyrkogård, Hässelby begravningsplats, och Bromma kyrkogård är exempel på minneslundar som behöver rustas.

Underhållsåtgärder vid Räcksta krematorium 1,8 mnkr/år 2018, 1 mnkr 2019, 1 mnkr 2020. Krematorieanläggningen vid Räcksta krematorium genomgick en genomgripande renovering för över 10 år sedan. Anläggningen har nu betydande underhållsbehov och viktiga komponenter måste bytas ut, inte minst av arbetsmiljö- och säkerhetsskäl. Ugnarna vid krematoriet byts också ut. Arbetet sker etappvis.

Fastighetsunderhåll 4,3 mnkr/år 2018, 4,6 mnkr 2019, 6 mnkr 2020.

Många fastigheter har ett återkommande behov av underhållsåtgärder. Förutom direkt felavhjälpande underhåll planeras under planperioden för fönster-, tak- och fasadrenoveringar vid anläggningar på Räcksta begravningsplats, Norra begravningsplatsen, Skogskyrkogården, Strandkyrkogården, Bromma kyrkogård och Spånga kyrkogård. Under 2020 planeras för mer omfattande fasadrenoveringar vid Räcksta begravningsplats. Långsiktigt finns behov av omfattande underhållsåtgärder vid bostadshuset Solbaddet vid Norra begravningsplatsen. Det handlar om stambyten, fasadrenoveringar, mm.

Ventilations- och energiåtgärder 1 mnkr/år under planperioden

Personallokalerna vid bland annat Sandsborgskyrkogården och på Norra begravningsplatsen står på tur för ventilationsåtgärder, tilläggsisolering av fasader och fönsterbyten. Flera äldre värmepumpar behöver bytas ut. Ventilationsåtgärder planeras också vid Myrbaddet på Norra begravningsplatsen.

Brandskyddsåtgärder ca 0,7 mnkr/år under planperioden

Direktlarm till brandförsvaret behöver installeras i nämndens kulturhistoriskt värdefulla fastigheter.

Framtagande av vård- och underhållsplaner 1,0 mnkr/år 2018-2020

Kulturmiljölagen ställer krav på att alla landets kyrkogårdar och begravningsplatser ska ha framtagna vård- och underhållsplaner senast under 2015. Arbetet är mycket omfattande, eftersom det innebär betydande inventeringsinsatser, värderingar och målbeskrivningar. Arbetet påbörjades under 2016. Det måste genomföras noggrant och långsiktigt. Som den största begravningshuvudmannen i Sverige beräknas arbetet att ta flera år med hjälp av

konsultstöd.

Skogskyrkogården: Regeneration av tallskogen mm, 0,5 mnkr/år, 1,5 mnkr under planperioden

En viktig del i vården av världsarvet Skogskyrkogården är en regeneration av tallskogen och andra växtelement. Det pågår ett långsiktigt arbete med förnyring av Skogskyrkogårdens tallbestånd och andra trädslag, framför allt björk. Insamling av frön görs för uppodling av nya tallplantor som planteras ut. Ca 100 plantor planteras ut varje år. Totalt behöver avsättas 0,5 mnkr per år för detta ändamål.

Upprustning av Skogskyrkogårdens murar, 1,5 mnkr/år under planperioden

Det pågår ett arbete med att renovera Skogskyrkogårdens 3,6 km långa mur. Enligt den underhållsplan som tagits fram är större delen av muren i behov ny krönavtäckning för att hindra fortsatt vatteninträngning och frostsprängningar inne i själva bruksmuren. 1,5 mnkr avsätts för dessa arbeten under planperioden.

Tillgänglighetsåtgärder - upprustning av servicestationer och avfallssystem i första hand på Skogskyrkogården, 3 mnkr/år under planperioden

Det finns 112 servicestationer på Skogskyrkogården för allmänheten. De flesta är dessutom utrustade med vattenkar gestaltade av Gunnar Asplund. Dessa behöver rustas upp, bland annat behövs omgjutningar av vattensprutande lejon och maskaroner. Liknande servicestationer finns även på Norra begravningsplatsen. Alla servicestationerna behöver tillgänglighetsanpassas med nya markbeläggningar, och nytt avfallssystem. Även häckplanteringarna runt servicestationerna behöver rustas upp. Kostnaden uppgår till minst 100 tkr/ servicestation. Arbetet med att rusta upp servicestationerna har påbörjats sedan flera år. Arbetena fortsätter även på Norra begravningsplatsen och övriga begravningsplatser.

Tillgänglighetsåtgärder – beläggningsarbeten, 2 mnkr/år under planperioden

På exempelvis Skogskyrkogården finns 70 000 kvm asfaltbelagda ytor som är i stort behov av renovering. Under årens lopp har ”underhållet” inskränkt sig till att lägga ny asfalttopp på utsatta ställen. Behov finns av att göra mer grundläggande renovering av asfaltytor (kostar ca 1000 kr/kvm). Dessutom finns behov av omläggning av kantsten. Förvaltningen utreder parallellt frågan vem som har ansvaret att tillgänglighetsanpassa busshållplatserna på Skogskyrkogården.

Därutöver behövs omfattande beläggningsarbeten genomföras i första hand vid Norra begravningsplatsen, Bromma kyrkogård och Hässelby begravningsplats.

Träd- häck- och buskvård, 2,4 mnkr/år under planperioden

Vården av det gröna kulturavet kräver insatser som beskärningar, kronstabiliseringar, vaccinerings av träd mm. Detta inkluderar även insatser på de av Svenska kyrkan förvaltade kyrkogårdarna, företrädesvis belägna i innerstaden.

Upprustning av kulturhistoriska gravvårdar, 1 mnkr/år under planperioden

Kyrkogårdsförvaltningen har ansvar för skötseln och vården av ett stort antal gravvårdar som också har mycket stora kulturhistoriska värden. Exempelvis finns gravmonument och konstverk, gjutjärnsstaket, inhägnader mm. som måste underhållas.

Åtgärder mot banvall Västberga begravningsplats 3 mnkr 2019

Trafikverket röjer av säkerhetsskäl alla banvallar i landet från vegetation. En stor del av den rumsbildande vegetationen intill Västberga begravningsplats mot banvallen växer utanför begravningsplatsen på banvallen. Passerande tåg blir både visuellt och bullermässigt störande inslag. Angelägna åtgärder är att antingen återplantera och/ eller sätta upp ett bullerplank mot banvallen. Den stödmur som löper längs gränsen till begravningsplatsen mot banvallen är på väg att delvis rämna. Det föranleder en renovering av densamma.

Övriga murar, 1,5 mnkr 2019

Murarbeten planeras vid Sandsborgskyrkogårdens norra entré samt bruksmurar vid Spånga kyrkogård.

Åtgärder vid serviceområden med materialfickor, tak över fickor mm. 0,5 mnkr/år under planperioden

Flera anläggningar behöver åtgärdas för att få ordning på serviceområden där det sker upplag av grus, jord, sten, avfall och kompost. Behov finns vid bland annat vid Brännkyrka kyrkogård och Västberga begravningsplats.

Föryngring av träd och annan vegetation inom vården av det gröna kulturarvet. 1 mnkr/år under planperioden

Åtskilliga insatser behövs för att vårda och underhålla det gröna kulturarvet. Det behövs ett fortsatt utbyte av tujahäckar vid Norra begravningsplatsen, häckar och buskar vid Skogskyrkogården och vid Spånga kyrkogård, återplanteringar vid Västberga och Brännkyrka och nyplantering av rönnar vid Bromma kyrkogård. Vid Råcksta begravningsplats behövs utbyte av växtgropar.

Möbleringsprogram, utbyte av bänkar mm. 0,5 mnkr/år 2018-2019, 1 mnkr 2020

Ett arbete pågår med att ta fram nya möbler för att byta ut och förtäta sittplatser på stadens begravningsplatser. Ett långsiktigt projekt som kommer att pågå under många år. På Skogskyrkogården kan det bli aktuellt med nyproduktion av bänkar utifrån en designtävling som planeras för nya typer av bänkar som också är mer tillgänglighetsanpassade. Designtävlingen påbörjas under 2017.

Åtgärder vid dammanläggningar. 0,5 mnkr/år under planperioden

Flera dammanläggningar behöver rustas och förses med täckningar, bland annat vid Råcksta och Spånga kyrkogårdar.

Strandkyrkogården - åtgärder enligt programhandling

0,5 mnkr 2018, 1,5 mnkr 2019

Under 2017 planeras för att öppna siktstråk samt komplettering av vegetation, under 2018 kompletterande planteringar, förstärkning av naturtyperna samt omprojektering av ängen. Under 2019 påbörjas utvecklingen av nytt gravskick samt anläggande av nya entréer.

Underhållsåtgärder som inte ryms inom budgetram 2018-2020

Nämnden avser att under 2018 ge bidrag till Högalids församling för renovering av Högalidskyrkans kolumbarium med 2,8 mnkr samt 8,3 mnkr till Gustav Vasa församling för renovering och tillgänglighetsanpassning av kolumbariet vid Gustav Vasa kyrka. Detta under förutsättning att budgetmedel avsätts för kommande år. Dessa engångskostnader om 11,1 mnkr saknas i nämndens budgetramar för driftbudget 2018.

3. Investeringar

Investering	Budget 2017	Budget 2018	Budget 2019	Budget 2020
Järva begravningsplats	15	15	0	0
Skogskrem 3	2,3	0	0	0
Maskiner	4	4	4	4
Råcksta kistgravar	10	10	0	0
Ekonomibyggnad 15C	19	0	0	0
Bevattning Skogskgd	10	10	3,6	0
Energi/skyltar	2	0	0	0
Askgravlund/avfallsbehållare	1,7	0	0	0
Projektering/Övrigt	1,7	6	6	6
Summa	65,7	45	13,6	10

Investeringar inom investeringsramen

Enligt tabellen ovan har nämnden en investeringsram som avser större investeringar (Järva begravningsplats, nya gravkvarter på Råcksta begravningsplats, ny bevattningsanläggning på Skogskyrkogården) samt en investeringsram för övriga investeringar på 10 mnkr/år

Ny begravningsplats på Järva friområde

Begravningsplatsen med ca 20000 gravplatser (varav 9000 kistgravar) ska fylla ett långsiktigt behov av nya gravplatser i norra Stockholm. Byggnation av den första etappen med ca 3000 kistgravar, urngravar, minneslund, ny infrastruktur, markomvandlingar, en ny våtmark, beräknas kunna inledas under planperioden. Därtill kommer kostnader för arbetslokaler och neutralt utformade ceremonilokal/ceremoniplatser. Hela investeringen beräknas till en kostnad av ca 230-250 mnkr. Ett beslutsärende kring investeringen beräknas tas fram under 2017. Beslut om finansiering blir sedan en fråga för Kommunfullmäktige. Tidplanen för beslut i ärendet kan fortfarande vara osäker eftersom detaljplanen ännu inte vunnit laga kraft.

Akut behov av kistgravar - byggande av nya kistgravkvarter, dräneringar, utfyllnader, markplanering vid Råcksta begravningsplats, 10 mnkr 2018

Det finns ett akut behov av att lösa behovet av kistgravar i nordvästra Stockholm. Under 2016 blev det muslimska kvarteret på Råcksta begravningsplats fullt utnyttjat. Genom att lösa de tekniska förutsättningarna med omfattande dräneringsåtgärder planeras för nya

kistgravkvarter på Råcksta begravningsplats. Tillstånd behövs från länsstyrelsen och miljöförvaltningen för föreslagna åtgärder. Noggrann markplanering måste också till för anpassningar till den känsliga natur- och kulturmiljön. Arbetet påbörjades 2017 och fortsätter under 2018.

Ny bevattningsanläggning på Skogskyrkogården.

Bevattningsanläggningen på Skogskyrkogården är till stora delar från 1950- och 60-talen. En ny bevattningsanläggningen har kostnadsberäknats till minst 40 mnkr. I investeringsramarna för 2016-2019 har motsvarande belopp reserverats. Arbetet pågår och beräknas vara klart 2018.

Prioriteringar inom investeringsramen 10 mnkr/år:

Utbyte av maskiner, 4 mnkr/år under planperioden

Maskinparken behöver ständigt uppdateras samt miljöanpassas och nära hälften av nämndens investeringsbudget på 10 mnkr/år kan behöva avsättas för detta ändamål.

Belysningsåtgärder, 1 mnkr/år under planperioden

Belysningsåtgärder ska prioriteras både för att förbättra upplevd trygghet, öka tillgängligheten och minska energiförbrukningen. Gångvägen mellan sandsborgskyrkogårdens båda entréer vid Sockenvägen och T-bana Sandsborg är väl frekventerad och önskemål finns om att den ska förses med belysning. Kostnad 1,0 mnkr. Därutöver fortsätter arbetet med att byta ut belysningen till mer energisnål LED-belysning vid övriga anläggningar.

Installation av elektroniskt styr- och fastighetsövervakningssystem, 1,5 mnkr 2018, 1 mnkr-2019 och 0,5 mnkr 2020.

Ett elektroniskt styr- och fastighetsövervakningssystem ger bättre kontroll av energiförbrukning, behov av ventilationsåtgärder mm. Systemet möjliggör effektiviseringar och genom bättre styrning förbättringar av klimat och inomhusmiljö.

Anläggning av gravkvarter för kistgravar på Norra begravningsplatsen 2 mnkr 2018.

Andelen kistgravar som är möjliga att återupplåta på Norra begravningsplatsen är begränsad. Behov finns därför att omplanera ett tidigare nedlagt allmängravkvarter för upplåtelse av kistgravar med ett nytt gångsystem, rumsbildande planteringar, servicestationer m.m.. Ansökan och projektering genomförs under 2017. Gravkvarteret beräknas att anläggas under 2018.

Kvarter 14E i närheten av Lindhagens kulle planeras för upplåtelser av kammargravar. Gravbestämmelserna ska dock inte tillåta större gravöverbyggnader.

Nyanläggning av askgravplatser/askgravlundar, Skogskyrkogården kv 39, 1,5 mnkr under 2018

Det finns stor efterfrågan på gravskick utan eget skötselkrav som askgravplatser och askgravlundar. En ny askgravlund med gemensam smyckningsplats föreslås i den norra delen av kv 39, Området är en öppen yta i anslutning till befintliga gravkvarter med hög tillgänglighet. En ansökan är sänd till länsstyrelsen och projektet beräknas att påbörjas under 2017 med etapp 1 och hela anläggningen färdigställs under 2018.

Investeringsbehov som inte är finansierade i investeringsram

Renovering av Skogskrematoriet inklusive kapell

Vid Skogskyrkogården som snart firar 100 års-jubileum genomförs mer än hälften av Stockholms alla ceremonier och gravsättningar. Detta är en anläggning med omfattande behov av underhållsåtgärder och som dessutom är ett Unescovärldsarv. Renoveringen av Skogskrematoriet inklusive de tre kapellen kommer att innebära ett stort åtagande. En preliminär bedömning är att kostnaden för genomförande uppgår till ca 200 mnkr. Nämnden återkommer i särskilt ärende kring de behov som blir aktuella för detta projekt när pågående konsekvensutredning är genomförd.

Ett antal större angelägna investeringar ryms inte inom nuvarande investeringsram. Nedan redovisas dessa projekt i prioriteringsordning:

1. Järva begravningsplats.

Nämnden har finansiering av projektet till och med 2018. Eftersom investeringen för projektet överstiger 50 mnkr avser nämnden att i särskilt ärende återkomma till kommunfullmäktige om finansieringen. Det är ännu osäkert när detta ärende kan beredas och beslutas eftersom detaljplanen ännu inte vunnit laga kraft. Medel för fortsatt projektering måste därför avsättas även efter 2018.

2. Renovering av arbetslokaler kv 21, Skogskyrkogården, tillbyggnad vagnslider mm. och arbetsmiljöåtgärder, 11 mnkr 2018

Kv 21 har genomgått en garageombyggnad för att åtgärda arbetsmiljön under mark. En större om- och tillbyggnad av vagnslider, garage och tvätt måste genomföras i markplan för att förbättra arbetsmiljön. Bränsletankar måste flyttas för att klara säkerhetskraven och en miljöstation måste byggas för att klara miljökraven. Större bränsletankar minskar behovet av transporter.

3. Ceremonilokal vid Strandkyrkogården, 5 mnkr 2018, 25 mnkr 2019-2020

Strandkyrkogården har utvecklingspotential för att öka attraktiviteten. En utredning genomfördes 2016 som bland annat föreslår byggandet av en ceremonilokal. Förvaltningen fick i uppdrag att återkomma till nämnden med en mer detaljerad utredning, senast i samband med nämndens sammanträde 14 juni 2017, av hur en sådan lokal kan se ut och kosta att bygga. Utredningen ska utgöra underlag innan nämnden slutligt kan ta ställning till hur prioriterad den är i förhållande till andra av nämndens projekt och åtaganden. En ny ceremonilokal kan projekteras under 2018 för byggnation under 2019. Kostnad ca 30 mnkr.

4. Ombyggnad av arbetslokaler vid kv. 15C, Norra begravningsplatsen, 2 mnkr 2019, 10 mnkr 2020.

Arbetslokalerna vid kv 15C håller på att rustas upp och kompletteras med nytt garage. Genom en komplettering med nytt garage ges utrymmen för laddningsbara arbetsmaskiner och området stänglas och blir säkrare. Därutöver innehåller projektet förbättrad och säkrare bränslehantering samt en ny miljöstation. Dagens arbetslokaler är från 50-talet och är trånga och slitna utrymmen som inte klarar dagens arbetsmiljökrav. Nästa etapp är därför att helrenovera övervåningen med arbetslokaler som innehåller personalutrymmen som omklädningsrum, lunchrum mm. Kostnad 2 mnkr 2019, 10 mnkr 2020.

5. **Åretruntvattenledning och fjärrvärme på Skogskyrkogården 30 mnkr 2019-2020.**
Det befintliga stomnätet och vattenledningsnätet som försörjer byggnader, kapell mm. på Skogskyrkogården är i mycket dåligt skick och har problem med återkommande vattenläckage och ledningsbrott. Ett förslag till en ny 2,1 km ledning har tagits fram. Denna skulle kunna samordnas med ett nytt fjärrvärmenät som kan försörja byggnaderna på Skogskyrkogården med värme. Fjärrvärmenätet kan också utnyttja spillvärme från Nya krematoriet. Kostnad ca 30 mnkr 2019-2020.
6. **Nytt staket vid Norra begravningsplatsen 4 mnkr 2020-2021**
Norra begravningsplatsen har en mer publik sida med vackra smidesstaket mot Solnavägen och mot Haga. Åt nordväst avgränsas begravningsplatsen dock av enklare Gunnebstängsel, jordvallar mm och som är i mycket dåligt skick och i stort behov av underhållsåtgärder. Ett nytt stängsel/staket på 1200 m behövs vid Norra begravningsplatsens nordvästra delar för att ge en mer tilltalande avgränsning i en känslig kulturmiljö. Åtgärden är också viktig för att kunna utveckla nya gravkvarter i kv. 14E och en ny passage genom en ny grind. Kostnad 4 mnkr 2018-2019.
7. **Askgravlund/askgravplatser kv 25, Skogskyrkogården. 10 mnkr 2020-2021**
En ny askgravlund med gemensam smyckningsplats föreslås i sänkan på kv 25 i södra delen av Skogskyrkogården. Sänkan som sådan är vacker i rofyllt läge med stor potential för askgravlund/askgravplats. Inom askgravlundens placeras även askgravplatser samt en naturligt utformad damm. Platsen behöver tillgänglighetsanpassas för att passa ändamålet, vilket görs med en gångväg ned i området med en stödmur, som sedan även kan användas för att fästa namnskyltar till minne av de här gravsatta. Projektet kan startas 2020.

Energieffektiviseringar – bergvärmepumpar - fjärrvärme

Det pågår utredningar om installation av ytterligare fyra bergvärmepumpar vid nämndens anläggningar. Det kan bli aktuellt att ansöka om finansiering via Klimatmiljarden för att klara dessa investeringar.

Tillgänglighetsanpassningar av ceremonilokaler

En konsekvens av de vård- och underhållsplaner som tas fram är att behovet av tillgänglighetsanpassningar som bättre tar hänsyn till kulturmiljön belyses. Idag är ett flertal ceremonilokaler försedda med skrymmande stålramper för att klara tillgängligheten. Exempel på ceremonilokaler där en bättre anpassning behövs är Sandborgskapellet, Stora Gravkoret på Norra begravningsplatsen, Hässelby kapell, Västberga kapell och kapellet vid Galärvarvskyrkogården. Det är ett långsiktigt arbete som ännu inte kostnadsberäknats.

Driftkostnadskonsekvenser av investeringar

Nytt bevattningssystem och nytt stomnät på Skogskyrkogården beräknas kunna minska vattenförbrukningen genom bättre styrning och minskat läckage. Ett nytt fastighetsövervakningssystem ska ge bättre styrning och förbättra energiövervakningen. Investeringar i olika energiåtgärder, värmepumpar, bergvärme samt återvinning av överskottsvärme vid Råcksta krematorium och Nya krematoriet på Skogskyrkogården syftar till att minska energiförbrukningen och uppvärmningskostnaderna. Nya gravkvarter beräknas

öka driftskostnader marginellt. Den nya begravningsplatsen på Järva beräknas kunna driftsättas tidigast i slutet av planperioden.

3.1.1 Prioriteringsgrunder

Projektet har prioriterats enligt ovan utifrån uppdrag från kommunfullmäktige, Vision 2040, omvärldsfaktorer som påverkar verksamheten, verksamhetsbehov utifrån driftsaspekter, säkerhets- och miljökrav samt valfrihets- och mångfaldsperspektiv.

3.1.2 Konsekvensanalys och risker

Konsultstöd behöver upphandlas för att klara av investeringsvolymen och detta kan vara fördyrande. Konjunkturläget är också avgörande för kostnaderna när byggtreprenader handlas upp.

3.1.3 Måluppfyllelse

Investeringarna bidrar till måluppfyllelse avseende KF:s verksamhetsmål. "Nämnden ska erbjuda de besökande rofyllda, vackra och miljömässigt hållbara begravningsplatser. Nämnden ska ge möjlighet och utrymme för olika begravningstraditioner på stadens begravningsplatser och vid nämndens ceremonilokaler. Verksamheten ska fortsätta att miljöanpassas med avseende på utsläpp, drift och återvinning."

Översiktsplanens strategier att *Koppla samman stadens delar* och *Främja en levande stadsmiljö i hela staden* tillmötesgår via investeringar i en ny begravningsplats vid Järva som också ska utgöra en vacker och attraktiv ny mötesplats och möta ett långsiktigt behov.

4 Övriga redovisningar

Stockholm är en stad som respekterar och lever upp till barnets rättigheter i enlighet med FN:s barnkonvention

Barnperspektivet ska vara närvarande vid planering och utformning av begravningsplatserna. Barn ska uppleva sig inkluderade vid besök på stadens begravningsplatser

Det är viktigt att barnens perspektiv inte ställs utanför vid planering och utformning av begravningsplatserna. Servicestationer utrustas med vattenkannor och redskap som är barnanpassade så att de kan delta i skötseln av en anhörigs grav. Vid utformningen av den nya begravningsplatsen på Järva vägs barnens behov in. Exempelvis tas hänsyn till platser för pulkabackar, skidspår och andra rekreationsytor när de nya gravkvarteren planeras. På Norra begravningsplatsen finns ett barngravkvarter utrustad med en träskulptur i friare former som stimulerar till lek och utforskande. Världsarvet Skogskyrkogården erbjuder fria barnvisningar till skolor och förskolor samt riktade pedagogiska program till skolorna.

5 Lokalförsörjningsplan

5.1 Inledning

Kyrkogårdsförvaltningen äger och förvaltar de flesta av sina lokaler. Förhyrning sker endast i tre fall, administrativa lokaler i Slakthusområdet, lokal för ritningsarkiv i Globenområdet och väntrummet på Galärvarvskyrkogården.

5.2 Beskriv behov/efterfrågan samt bedömning av andra bakomliggande faktorer som förändrar behovet av lokaler

5.3 Kapacitetsbeskrivning

Nämnden äger och förvaltar ett 60-tal byggnader bestående i huvudsak av service- och personallokaler, kapell, krematorier och förrådsbyggnader. Därutöver äger och förvaltar nämnden ett bostadshus, beläget inom Norra begravningsplatsen. De enda lokalförhyrningar som görs är lokaler för huvudkontorets administration och arkiv, båda belägna inom Globen-Slakthusområdet, samt ett väntrum på Galärvarvskyrkogården. Förhyrningen av 530 kvm administrativa lokaler för 21 årsarbetare är 25 kvm/person till en kostnad av 45 tkr/person/år.

5.4 Förändringar i lokalbeståndet

Förvaltningens huvudkontor flyttade under 2013 från lokaler i Globenområdet till billigare yteffektivare lokaler i Slakthusområdet. Kvar i Globenområdet finns en förhyrning av ritningsarkivutrymmen. Planeringen är att flytta ut arkivet till egna lokaler under 2017-2018.

5.5 Kostnadsutveckling

Nämnden räknar med att minska sina förhyrningskostnader genom att avveckla förhyrning av ett förråd/arkiv 2018 och har anpassat egna lokaler för detta.

5.6 Effektiviseringsmöjligheter

Förvaltningen hyr för närvarande lokalytor i Globenområdet för sitt ritningsarkiv. Arkivet flyttas till ombyggda egna lokaler på Skogskyrkogården under 2017-2018. Förvaltningen har också under 2016 samlat all personal inom begravningsadministrationen som tidigare satt i tre lokaler till två lokaler. Lokalyta per administrativ personal i förhyrda lokaler är 25 kvm/person till en kostnad av 45 tkr/person/år.